

ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ЯК ФОРМА ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: СУТЬ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ

ABUSE OF CIVIL PROCEDURAL RIGHTS AS A FORM OF PROCEDURAL LIABILITY: ESSENCE AND RELEVANCE

Заборовський В.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету*

Стойка А.В.,

*студентка юридичного факультету
Ужгородського національного університету*

У статті досліджено природу зловживання цивільними процесуальними правами. Визначено форми процесуальної відповідальності за зловживання цивільними процесуальними правами відповідно до нового законодавства. Робиться висновок про те, що нові інструменти впливу на учасників процесу спроможні як пришвидшити розгляд справи в суді, так і надати суддям можливість суб'єктивно оцінити ту чи іншу обставину, що склалася до та під час провадження в суді.

Ключові слова: зловживання процесуальними правами, затягування цивільного процесу, цивільна процесуальна відповідальність, форми цивільної процесуальної відповідальності.

В статье исследована природа злоупотребления гражданскими процессуальными правами, сформулировано соответствующее понятие. Определены формы гражданской процессуальной ответственности за злоупотребление гражданскими процессуальными правами в соответствии с новым законодательством. Делается вывод о том, что новые инструменты влияния на участников процесса способны как ускорить рассмотрение дела в суде, так и предоставит судьям возможность субъективно оценить то или иное обстоятельство, что сложилось до и во время судопроизводства.

Ключевые слова: злоупотребление процессуальными правами, затягивание гражданского процесса, гражданская процессуальная ответственность, формы гражданской процессуальной ответственности.

The article investigates the nature of the abuse of civil procedural rights, formulates the corresponding notion. The forms of civil procedural liability for the abuse of civil procedural rights in accordance with the new legislation are determined. It is concluded that the new instruments of influence on the participants of the process can both accelerate the consideration of the case in court, and give the judge the opportunity to subjectively assess one or another circumstance prevailing before and during the proceedings in court.

Key words: abuse of procedural rights, delaying the civil process, civil procedural liability, forms of civil procedural liability.

Актуальність теми. З набранням чинності Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів» (далі – Закон № 2147-VIII) [1] в Україні було запроваджено процесуальну реформу. Цей нормативно-правовий акт, який вніс кардинальні зміни до процесуального законодавства – як позитивні, так і негативні, на думку законодавця, має запровадити істотні новації до діючого цивільного процесуального законодавства України, крім того, зробити швидким, прозорим, ефективним процес захисту законних цивільних прав і інтересів.

Одним із недоліків попередніх редакцій процесуальних кодексів було лише декларативне існування норми про те, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки (ч. 3 ст. 27 ЦПК України, ч. 3 ст. 22 ГПК України та ч. 2 ст. 49 КАС України). Однак ці норми процесуального права не містили жодної конкретизації

дій чи бездіяльності, що визнаються зловживанням процесуальними правами, що вже стало загальною тенденцією судочинства. Такі зловживання є однією з причин тривалого розгляду справ.

Запровадження не тільки нової правової норми, а й механізму відповідальності за її порушення, на нашу думку, вимагають аналізу законодавства в цій галузі. Адже встановлення правової межі між забезпеченням своєчасного здійснення судочинства та ефективним захистом прав та інтересів учасників провадження, які повинні базуватися на основі верховенства права мало стати чи не однією з основних цілей, що мав за мету законодавець встановлюючи такі позиції в законі.

Аналіз наукових публікацій. Дослідженням питань зловживання процесуальними правами займалися С. Бичкова, А. Катрич, В. Петренко, О. Рогач, С. Чванкін, Д. Черемнов, Г. Чурпіта, А. Штефан, А. Юдин та ін.

Метою цієї статті є дослідження зловживання процесуальними правами та визначення форм цивільної процесуальної відповідальності за зло-

вживання цивільними процесуальними правами відповідно до нового законодавства. Основним завданням автори ставлять перед собою проаналізувати ефективність такого нововведення в ЦПК України відповідно до реалій сьогодення, а також доцільність та припустимість застосування самого механізму забезпечення відповідальності за такі зловживання.

Виклад основного матеріалу. Оновлена редакція ЦПК України містить у собі не тільки велику кількість новел, а також і кардинально змінені та конкретизовані окремі його положення. Зокрема, в ньому визначено та деталізовано таку норму, як неприпустимість зловживання процесуальними правами. Про зловживання процесуальними правами було відомо завжди, однак жодної відповідальності за це не було передбачено в жодному процесуальному кодексі.

Термін «зловживання правом» вперше було введено в цивільному процесуальному законодавстві Швейцарії, а конституційну заборону зловживання правом вперше закріплено у видатній пам'ятці конституційного права Франції – Декларації прав людини і громадянина 1789 року [2, с. 12].

З метою більш розширеного сприйняття поняття «зловживання» вважаємо за необхідне врахувати думку деяких науковців. Так, слушною є думка В. Петренко, який вважає, що проблема зловживання процесуальними правами з боку учасників цивільних спорів у даний час має особливу значимість у зв'язку з тим, що нерідко особи, які беруть участь у справі з метою безпідставного отримання необхідного їм рішення суду, затягування процесу, або для інших недобросовісних цілей використовують належні їм процесуальні права всупереч з їх дійсним призначенням. Дане явище виступає чинником, що дестабілізує правосуддя і створює істотні перешкоди для ефективного вирішення спорів [3, с. 266]. Д. Черемнов відмічає, що соціальна небезпека зловживання процесуальними правами полягає в тому, що зовні дії особи протікають у рамках правового поля, а насправді ними заподіюється шкода інтересам правосуддя та інтересам інших учасників цивільного процесу [4, с. 60]. На думку А. Катрич, зловживання процесуальними правами – неприпустиме здійснення права, що має ознаки процесуального правопорушення та тягне за собою негативні процесуальні наслідки для інших учасників процесу [5, с. 65].

Багато вчених розглядають зловживання процесуальними правами як протиправну, шкідливу процесуальну дію (бездіяльність) недобросовісної управомоченої особи, спрямовану проти інтересів правосуддя та процесуальних прав інших учасників процесу [6, с. 80].

З огляду на таку позицію науковців щодо неприйнятності зловживанням процесуальними правами, запровадження такого інституту на законодавчому рівні може стати ефективним механізмом забезпечення здійснення основних завдань судочинства в Україні.

Із загальних юридичних значень терміна зловживання розкриємо поняття зловживання в цивільному процесі. Наприклад, С. Чванкін до найбільш відомих зловживань процесуальними правами у цивільному

процесі відносить: порушення встановлених у суді правил або протиправне перешкоджання здійсненню цивільного судочинства; порушення порядку під час судового засідання або невиконання розпорядження головуючого учасниками цивільного процесу та іншими особами, присутніми в судовому засіданні; неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом та неподомлення причин їх неподання [7, с. 13].

Зловживання цивільними процесуальними правами може бути класифіковано за різними критеріями, в тому числі за: видами цивільного судочинства; стадіями цивільного судочинства; цивільним процесуальним статусом особи, яка зловживає процесуальними правами; сферою, в межах якої зловживання має місце [8, с. 15].

Із введенням до процесуального законодавства терміну «зловживання» ставимо за мету зосереджено заглибитися в суть цього поняття, проаналізувавши ст. 44 ЦПК України, зокрема і кожне її положення. Стаття 44 ЦПК України встановлює неприпустимість зловживання процесуальними правами. Залежно від конкретних обставин суд може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню цивільного судочинства, зокрема:

1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, що спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення.

Згідно з п. 8 ч. 1 ст. 129 Конституції України одним із основних завдань судочинства в Україні є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [9]. На це звертає увагу Конституційний Суд України в рішенні від 22 квітня 2014 р. № 4-рп/2014, де в мотивувальній частині зазначено, що здійснення судочинства на засадах, визначених в Основному Законі України, – це конституційна гарантія права кожного на судовий захист. Однією з таких засад є забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду. Відповідно до практики Європейського суду з прав людини п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року не вимагає від держав засновувати апеляційні або касаційні суди. Разом із тим там, де такі суди існують, гарантії, що містяться в ст. 6 Конвенції, повинні відповідати, зокрема, забезпеченню ефективного доступу до цих судів для того, щоб учасники судового процесу могли отримати рішення, яке стосується їх «цивільних прав та обов'язків» [10].

Протилежну думку виражено в постанові Верховного Суду в справі № 757/2200/17-к від 10 лютого 2018 року [11] щодо права на апеляційне оскарження ухвали суду першої інстанції, яка відповідно до ст. 309 КПК України не підлягає оскарженню.

У своїй мотивувальній частині Суд посилається на ухвалу Європейського суду з прав людини від 08 січня 2008 р. № 32671/02 в справі «Скорик проти України», де зазначено, що право на суд, одним із аспектів якого є право доступу до суду, не є абсолютним – воно може підлягати обмеженням, особливо щодо умов прийнятності скарги. Однак ці обмеження не повинні впливати на користування правом у такий спосіб і до такої міри, що саму його суть буде порушено. Вони повинні відповідати законній меті, і тут має бути розумний ступінь пропорційності між засобами, що застосовуються, та метою, яку намагаються досягнути.

На практиці оскарження ухвал суду, які не підлягають оскарженню відповідно до ст. 353 ЦПК України, так само як і одних і тих же клопотань, що вже вирішені судом реалізуються не надто часто з огляду на не надто прагматичну ефективність, оскільки судді в такому разі просто відхиляють такі заяви і клопотання. Тому, на нашу думку, враховуючи вищенаведений ступінь пропорційності, визнавати такі дії особи зловживанням є неправильним.

Крім того, таке формулювання законодавця, як «безпідставне затягування, перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення», є дуже оціночною категорією, і судді можуть практично будь-які заявлені учасником справи відводи/заяви/клопотання/скарги тощо, що були ними відхилені розцінити як підставу притягнення особи до відповідальності;

2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) із тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями.

Можливість обрати для себе «бажаного» суддю вже стало загальною тенденцією втручання в основи пропорційного розподілу справ між суддями, і що на думку законодавця, тепер стало неможливо. Однак позивач, як і раніше, вправі змінити предмет або підставу позову до закінчення підготовчого засідання (ч. 3 ст. 49 ЦПК України). І тому така норма не виключить наявності кількох позовів до однієї особи, але з різними предметом чи підставою виникнення. Тому, ми вважаємо, дана норма стала реально ефективною, тому доцільніше було б запровадити можливість змінити предмет або підставу позову після відкриття провадження в справі за попереднім погодженням із суддею, який і повинен з'ясувати, чи така зміна буде доцільнішою для захисту особою своїх прав та інтересів і чи не було під час подання позову навмисного зазначення інакших предмета, підстави позову;

3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або в спорі, який має очевидно штучний характер.

Звернення з позовом до суду для порушення «фіктивного процесу» є однією з форм зловживання правом на позов, оскільки позивач, заявляючи, за згодою відповідача, про існування порушення його

суб'єктивних прав чи законних інтересів, у дійсності не потребує надання йому судового захисту, тобто подає безпідставний позов, зловживаючи своїм правом. Таке зловживання, як правило, заподіює шкоду особам, які не беруть участь у справі. В. Петренко стверджує, що досить відомими є справи про розірвання шлюбу, коли до суду з вимогою про його розірвання та розподіл спільної власності звертається подружжя, проте насправді чоловік та дружина переслідують мету збереження цього майна від кредиторів, які вимагають виконання боргових зобов'язань одним із подружжя. Таким чином, судові провадження в справі спрямовано не на виконання положень закону та реалізацію прав громадян, а на сприяння недобросовісній стороні у справі [12, с. 19]. Однак якщо на цю ситуацію поглянути з іншого боку, то там, де для суду позов є безпідставним, для позивача він є важливим та необхідним для захисту своїх порушених, невизнаних чи оспорюваних прав або законних інтересів. І в такому разі чи не буде це обмеженням права на судовий захист з боку судової влади?

4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог із метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою.

Законодавець п. 4 ст. 44 ЦПК України намагався припинити маніпуляції з підсудністю, до яких часто вдавалися позивачі з метою змістити процес до суду, який їм більше підходив з тих чи інших причин. Однак, на нашу думку, внесення даного пункту до ЦПК України не зможе повністю припинити даний вид зловживань, адже, якщо позивач буде мати правову підставу (наприклад, договір), то він зможе її залучити і цим самим обійде заборону;

5) укладення мирової угоди, спрямованої на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі в справі.

Заборона, яка внесена законодавцем до п. 5 ст. 44 ЦПК України, буде ефективною, якщо треті особи на момент розгляду справи в суді першої інстанції або в процесі оскарження ухвали про затвердження мирової угоди під час апеляційного розгляду зможуть довести факт, що укладення мирової угоди було спрямоване саме на шкоду їх правам і зможуть довести умисел у діях сторін, що є досить складно зробити на практиці. Крім того, відповідно до ст. 207 ЦПК України мирова угода сторін набуває законної сили тільки після винесення судом ухвали про її затвердження. І в разі порушення нею прав третіх осіб суд відмовляє в її затвердженні.

На думку А. Штефан, внесений до ЦПК України перелік дій, що відносяться до зловживання процесуальними правами, є неповним та не охоплює інші випадки недобросовісної процесуальної поведінки, добре відомі судовій практиці [13, с. 64]. Серед таких прикладів авторка наводить затягування строків розгляду справи та неявку в судові засідання з усіх можливих причин, коли заінтересована особа регулярно «перебуває» у відпустці, відрадянній чи на лікарняному; таке застосування інституту забезпечення позову, коли дійсно метою вжиття тих чи інших захо-

дів є створення несприятливого середовища для відповідача чи навіть завдання йому шкоди.

Проаналізувавши форми зловживання, ставимо за мету дослідити, які ж механізми відповідальності за порушення даної норми передбачено процесуальною реформою. Основним у реалізації ст. 44 ЦПК України стало застосування судом штрафних санкцій, які передбачені ст. 148 ЦПК України. І навпаки, суд може скасувати постановлену ним ухвалу про стягнення штрафу, якщо особа, стосовно якої її постановлено, виправила допущене порушення та (або) надала докази поважності причин невиконання відповідних вимог суду чи своїх процесуальних обов'язків (ч. 6 ст. 148 ЦПК України).

Цікавим є факт, який передбачений ч. 3 ст. 148 ЦПК України, де мова йде про те, що у випадку невиконання процесуальних обов'язків, зловживання процесуальними правами представником учасника справи суд з урахуванням конкретних обставин справи може стягнути штраф як з учасника справи, так і з його представника. Це, з одного боку, є правильним, оскільки в таких випадках учасники справи будуть більш сумлінно дотримуватися вимог процесуального законодавства в реалізації права на судовий захист. А це, у свою чергу, сприятиме більш ефективному та своєчасному здійсненню правосуддя.

Новелою став ще один інструмент запобігання, який має право застосувати суд по відношенню до прокурорів та адвокатів. Так, ч. 2 ст. 262 ЦПК України визначено, що суд може постановити окрему ухвалу у випадку зловживання процесуальними правами, порушення процесуальних обов'язків, неналежного виконання професійних обов'язків (у тому числі якщо підписана адвокатом чи прокурором позовна заява містить суттєві недоліки) або іншого порушення законодавства адвокатом або прокурором. У такому випадку відповідно до ч. 6 вказаної статті окрема ухвала щодо прокурора або адвоката надсилається органу, до повноважень якого належить притягнення до дисциплінарної відповідальності прокурора або адвоката відповідно.

На нашу думку, такий підхід законодавця є нон-сенсом, оскільки може порушити основоположні гарантії діяльності зазначених осіб. На підтвердження своєї позиції вважаємо за необхідне проаналізувати деякі нормативні акти, які стосуються цієї проблематики. До прикладу, закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [14] до основних гарантій адвокатської діяльності відносить заборону винесення окремої ухвали (постанови) суду щодо правової позиції адвоката у справі (п. 10 ч 1 ст. 23). Крім того, згідно з п. 20 Основних положень про роль адвокатів 1990 року [15] адвокат повинен мати кримінальний і цивільний імунітет від переслідувань за заяви, що стосуються справи, зроблені в письмовій або усній формі за умов сумлінного виконання свого обов'язку і здійснення професійних обов'язків у суді, трибуналі або іншому адміністративному органі.

Як вже було нами вищезазначено, зараз на законодавчому рівні закріплено, що подання скарги на

судове рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), є зловживанням процесуальними правами учасниками справи та їх представниками (зокрема, адвокатом та/або прокурором). Що ж стосується саме питання відповідальності адвоката, то доцільним є нововведення, яке пропонується проектом Закону «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розроблений Радою з питань судової реформи від 27 квітня 2016 р. [16], де ч. 4 ст. 34 вказано, що адвокат не може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності за висловлення власної думки або позиції по справі, незгоду з рішенням суду, рішенням або позицією органу чи посадової особи органу адвокатського самоврядування, будь-якого органу державної влади або місцевого самоврядування, або критикою такого рішення або позиції.

На нашу думку, неприйнятним є також запровадження відповідальності адвоката за підписану ним позовну заяву, яка містить істотні недоліки. На підтвердження такої думки наведемо певні доводи. У ст. 43 Правил адвокатської етики, затверджених З'їздом адвокатів України від 09 червня 2017 р., вказано, що адвокат послідовно має дотримуватися принципу пріоритетності інтересів клієнта перед всіма іншими інтересами й міркуваннями, що пов'язані з відносинами адвоката з судом [17]. Тобто адвокат як самозайнята особа завжди діє в інтересах свого клієнта, погоджуючи з ним усі подальші дії, і якщо, наприклад, клієнт погодив позовну заяву, вона його влаштовує за змістом, то чому адвокат може бути притягнений до дисциплінарної відповідальності (і, що є не менш важливим, сюди відноситься зупинення або припинення права на зайняття адвокатською діяльністю)? У рішенні Ради адвокатів України № 52 від 07 квітня 2017 р. вказано, що одночасно, в межах дотримання принципу законності, адвокат зобов'язаний у своїй професійній діяльності виходити з переваги інтересів клієнтів перед своїми власними інтересами, інтересами колег, партнерів, співробітників, законних представників клієнтів або їх опікунів, піклувальників та інших осіб, а також перед будь-якими іншими міркуваннями [18].

Крім того, Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі 08 жовтня 1988 року) у п. 3.1.2. вказано, що адвокат несе особисту відповідальність за відмову слідувати вказівкам клієнта [19]. Тобто на практиці в подальшому може виникнути ситуація, коли адвокат, наприклад, знаходитиметься перед загрозою відповідальності за відмову слідувати вказівкам клієнта, з одного боку, та за подання позовної заяви, яка містить певні недоліки – з іншого.

І якщо вже законодавець вніс такі суттєві нововведення, ми вважаємо, що вищевказану норму необхідно більш деталізувати: що може бути віднесено до «суттєвих недоліків», підписана така позовна заява через недогляд, грубу необережність із боку адвоката чи прокурора чи за вказівкою клі-

ента або керівництва прокуратури. У протилежному ж випадку велику роль відіграватиме суб'єктивний фактор із боку того чи іншого судді.

Отже, що стосується окремої ухвали суду щодо притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, то, на нашу думку, це може стати ефективним засобом тиску на адвоката з боку судді, що може потягнути до порушення принципу незалежності адвокатської діяльності. А незалежне становище адвоката сприяє зміцненню в суспільстві довіри до процедур правосуддя і неупередженості суддів (п. 2.1.1 Загального кодексу правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства 1988 р. [19]). Про зловживання притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності наголошується також у п. 6 Проекту ЄС «Підтримки реформ у сфері юсти-

ції в Україні» від 09 червня 2016 р. [20]. Такі ж положення відносяться також до відповідальності прокурорів, державних та приватних виконавців.

Висновки. Таким чином, перелічені в ЦПК України інструменти спрямовані, з одного боку, на пришвидшення розгляду справ і надають суду дієві важелі для боротьби з порушниками під час судових процесів, а з іншого – надають такі повноваження, що дозволяє суддям суб'єктивно оцінювати ту чи іншу обставину, що склалася до та під час провадження у справі. А це, у свою чергу, може призвести до зловживання самими суддями своїми правами, що є неприпустимим на шляху до підвищення рівня правової культури в українському суспільстві та забезпечення незалежної, безсторонньої та неупередженої судової влади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства та інших законодавчих актів: Закон України від 03 жовтня 2017 року № 2147-19. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48.
2. Рогач О.Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук. спец. 12.00.01. К., 2011. 34 с.
3. Петренко В. С. Зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві. Young Scientist. 2016. № 6. С. 265.
4. Черемнов Д.В. Категорія добросовісності у контексті зловживання цивільним процесуальним правом. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 60.
5. Катрич А.В. Зловживання процесуальними правами у господарському процесі: теоретичний аспект. Право і суспільство. 2017. № 4. Ч. 2. С. 62.
6. Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве. СПб.: Изд. дом СПб. гос. ун-та, 2005. С. 80.
7. Чванкін С.А. Процесуальні засоби головування в судовому засіданні щодо протидії зловживанню процесуальними правами. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 13.
8. Бичкова С.С., Чурпіта Г.В. Зловживання цивільними процесуальними правами. Криміналістичний вісник. 2015. № 2(24). С. 12.
9. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
10. Рішення Конституційного Суду України від 22 квітня 2014 р. № 4-рп/2014 у справі за конституційним зверненням громадянина Рейніша Леоніда Валерійовича щодо офіційного тлумачення положення п. 10 ч. 1 ст. 293 ЦПК України у взаємозв'язку з положеннями п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України, ч. 2 с. 293 ЦПК. Офіційний вісник України. 2014. № 36. Ст. 59.
11. Постанова Верховного Суду України від 18 лютого 2018 року № 757/2200/17-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72349130> (дата звернення: 24.03.2018).
12. Петренко В.С. Механізми запобігання та протидії зловживанню процесуальними правами у цивільному судочинстві. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії: матеріали круглого столу (м. Одеса, 27 листопада 2015 року). Одеса: Фенікс, 2015. С. 15.
13. Штефан А. Зловживання цивільними процесуальними правами як юридичний процесуальний факт. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2017. № 2. С. 62.
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. Офіційний вісник України. 2012. № 62. Ст. 17.
15. Основні положення про роль адвокатів від 01 серпня 1990 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_835 (дата звернення: 24.03.2018).
16. Проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», розроблений Радою з питань судової реформи від 27 квітня 2016 р. URL: <http://jrc.org.ua/upload/steps/bdc5610fac7309ca8aab48f0c1a531de.pdf> (дата звернення: 24.03.2018).
17. Правила адвокатської етики, затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України від 9 червня 2017 року. URL: <http://vkdka.org/wp-content/uploads/2017/07/PravilaAdvokatskojiEtiki2017.pdf> (дата звернення: 15.09.2017).
18. Про затвердження роз'яснення щодо деяких питань надання адвокатом правової допомоги клієнту: Рішення Ради адвокатів України № 52 від 07 квітня 2017 р. URL: http://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2017-04-07-rshennya-gau-52_5931547dc723e.pdf (дата звернення: 15.09.2017).
19. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства, прийнятий делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_343 (дата звернення: 24.03.2018).
20. Захист прав адвокатів та гарантій адвокатської діяльності: заключення та рекомендації: Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні» від 09 червня 2016 р. URL: http://www.justicereformukraine.eu/wp-content/uploads/2016/06/ProtectingAdvocates-Memo_FINAL_ukr.pdf (дата звернення: 24.03.2018).